

Druhé potvrzení pro Brněnsko z r. 1229 opakuje až na termín „kmeti“ dřívější výrazy a přidává tato dvě významná místa:

5 Item si quis citatus fuerit et obtinuerit ius suum in iudicio, neque *wrez*, neque *pohonce*, set solummodo denarios duos persolvat, quod *pomocne* vulgariter appellatur. Item ad clamorem communem, qui *nestoyte* vulgariter nominatur, nullus currere teneatur, nisi de propria voluntate hoc facere voluerit . . .

Preterea duellum, quod in vulgari dicitur *kyj*, non habeant nisi ad extraneos.

(Překlad:) Dále jestliže bude někdo pohnán a obdrží své právo na soudě, ani *vřez*, ani *póhončie*, ale pouze dva denáry necht' zaplatí, což se *pomocné* obecně nazývá. Dále k obecnému pokřiku, který *nastojte!* se obecně jmenuje, nikdo nemá běžeti, leč když to chce učiniti z vlastní vůle . . .

Mimo to souboj, který v obecné mluvě se nazývá *kyj*, nemají míti leč proti cizím.

3 *vřez* soudní taxa; *póhončie* (tak pravděpodobně!) obdobná soudní taxa (*pomocné*) – 5 *vulgariter* (in vulgari) obecně, t. j. česky – 6 *nastojte* pomoc!, běda! – 11 *kyj* souboj, který se dál kyji a obušky

Třinácté století s mnoha dalšími českými termíny právními dokazuje přesvědčivě, že se u nás poměrně záhy a časově souběžně s vývojem v sousedních zemích vyvinulo z prvků a počátků obecně slovanských pevné domácí názvosloví, jímž se jednalo na soudech i na úřadech. A tak jediné si můžeme vysvětlit, že již koncem tohoto století u nás vznikla první česká památka právní, česky psaný spis o českém právu, t. zv. *Knihá rožmberská*.

KNIHA ROŽMBERSKÁ

Nejstarší česky psanou právní knihou je t. zv. *Knihá rožmberská*. Její název se odvozuje z přípisů v některých rukopisech, z nichž usuzujeme, že buď ji měl některý z pánů z Rožmberka, nebo byla pro něho napsána. Jádro této památky, která se nám dochovala zřejmě neúplná, vzniklo pravděpodobně již v druhé polovici 13. století, snad v kanceláři zemského soudu po jeho organizaci za doby Přemysla Otakara II. K této heslovitě psané příručce soudních úředníků (srov. zde článek 154 a násl.) postupem času byly připisovány další části, s nimiž byla *Knihá rožmberská* znovu opisována, ale se změněným právním názvoslovím i jazykem a s vynecháním mnoha starých předpisů, které již neplatily. – Rukopisy *Knihy rožmberské*, pokud se nám dochovaly, jsou vesměs nejméně o sto let mladší než původní kniha, a tak výslednicí je časově i právnícky nesourodá spleť, kterou nyní skoro už je možno rozuzlit jen domněnkami.

(1) Ktož pojme komorníka pražského na póhon, má právo od něho dáti, jemuž poručeno jest je rozdávati, tři haléře, a od pečeti, jenž zemskou pečeť dává komorníkóm, právo dáti dva haléře. To je písaři, jenž dskami vládne, nebo komuž poručie pečeti rozdávati.

5 (2) V hrazské popravě právo jedniem komorníkem pražským pohoniti, proto že je v tej popravě, v niež póhon. A proto komorníku právo dáti dva a třidceti haléřův po cestě sěm i tam, doňudž sě nevrátí s póhona. A k svědčení póhona právo jest jemu dáti v hradě jedínú večeři a nazajtřie jedínú oběd dáti, vicee nic a ztravu i sěm i tam.

10 (3) V jiné popravě pražská nemóz pohoniti jedniem komorníkem do hradu, že ta poprava má také komorníky toho suda.

(4) V jinú popravu pražská poprava: komorníku pražskému právo jest dáti za jeho chodbu šestdesát haléřův, to jest pět grošuov, ješto pohonil. A chce-li póvod svú volí, aby on sám komorník pražský dobyl sobě komorníka ot úřada té
15 popravy, v niež mu jest pohoniti s ním, daj jemu pět grošuov, ješto komorníka má mieti menšieho úřada a ztravu po cestě sěm i tam, doňavadž sě s póhonu nevrátita k svědčení póhona. Právo jima dáti v svéj hospodě jednú večeřeti i obědvati oběma.

20 (16) Když ženatého vládyku pohonie k hradu, právo jej komorníkem hrazským pohnati trhem a doma, kdež ženu zastupí na jejie sboží.

(17) Ač jej zastupí v Pražscě, tehda požen hrazský komorník sám a opět trhem, kterémuž najblíže s ženú v ty časy přisedí.

(18) Pakli ženatého vládyku pohonie k hradu z jiné popravy, z dalšie než z pražské, právo jej hrazskému komorníku pohnati trhem v hradě. A potom pojma
25 hrazský komorník té popravy, v niež jmá pohoniti, k sobě komorníka od úřada, jenž bude s ním pohoniti, u dvora, kdež ženu jeho zastupí v tej popravě, jehož pohoní, a potom trhem v tom městě, v jemž súd bývá, ot něhož úřada pojal k sobě na póhon. To učiniec, potom opět trhem, ač blíže které město příleží, jež odtud na trh chodie s toho sbožie, s něhož domem pohnali, pohoňta oba komorníky trhem, nebo
30 jmáta spolu v jedno slovo svědčiti. Což by jinak učinili, ten póhon ztracen, ač by komorníky poznala: „Jakž ny je póvod přivedl ku póhonu, tak jsmy sehnali.“

(19) Když chce komorník v kterém městě koho pohoniti trhem, právo osvědčiti toho města rychtářovi a dvěma konšeloma, koho chceš trhem pohoniti, proto, zda by, jenž pohoněn, otpieral sě a řka: Nepohonil mě trhy v těch městech, k nimž
35 přisez'u, a dokládaju sě toho města těch, jež komorník jmenuje, by jim osvědčával, že mě trhem pohoni k tomu roku.

(25) Když komorník přide a pohoně k dvoru, právo mu vyzvati panošu nebo samého pána, i pověděti mu, ot koho pohonie a kterému roku i kterému úřadu. Zamešká-li sě tet pověděti komorníkovi, jenž slyší od komorníka póhon, že nesedí
40 s svú ženú, tu odňad sě pohoní, ač i tu panie nenie, když je to jeho sbožie, a je póhon prošel, že na vysvědčení póhona, die-li pohnaný: „a já tu s ženú nesez'u“ a komorník: „mně na póhoně u dvora nic nikýmž neotpieráno, by tu se paňú nese-
seděl,“ proto s právem póhon prošel.

(26) Proto když komorníci přidú k dvoru a kohož uzřie z dvora, dávajúc mu
45 rok věděti póhonný, tomu právo řeci na tom miestě: „Věz, komorníče, žeť sde panie nenie, nevěříš-li ale, hledaj panie v domu, žeť sde nesedí.“ Ač by komorníku

ze vsi l'udé pověděli, by paní doma byla, když u dvora otpierajú, že panie tu nenie, to je právo komorníku po všem domu hledati, když je pobiezen. Nechce-li komorník hledati a je pónon, že die: „Hledal jsem, nezastúpil sem,“ vysvědčíje pónon.
50 Proto pónon zšel.

(47) Když holomka pohonie, najprvé právo jej v hradě trhem pohnati jedniem hrazským komorníkem. A potom komorník požen s jeho sbožie, kdež najbliže chce, a trhy. Ač ku Pražsku sbožie popravú slušie, hrazský komorník sám, a trhy, kterému trhu sbožie leží najbliže. Proto požene sám, že je s toho sbožie pohnal,
55 ješto menšieho úřada tu nenie, nebo komorníka nenie.

(52) Pakli je holomek od otcě syn neotdělený, a jej právo pohnati ot jeho otcě dvora a dohnati jako ženatého, proto že tu jmá, že u otcě chlebí a jinde mu ješče dielu nedal. Proto že když syn právo ztratí, že na otcovo sbožie zvedú, jako by sám otec právo stratil, že ješče otcov společník.

(60) Když tkáčě pohonie, právo jej takéž svědomě pohoniti trhy i týmž právem, jako jiné domovité l'udi pohonie. Ale proto jej trhy třmi pohonie tkáčě, že svého nikdie nejmá domu ani sbožie, ledno tká sě, že nenie zasědlý, a proto je otnikudž sehnán.

(69) Znamenáno, kak sě v sl'ubnie řeči ze co spraviti. Z plena právo sě spraviti zemským právem, jemuž vinu dávajú, samému třetiemu, ale bylo by pravějšie, aby pówod přísáhl napřed z své škody, tehdy právo bylo by odpovídaci odpřisieci sě. Potom za vodu dva pomocníky odpřisiezta, že je nevinen, z něhož popřisěžen...

(75) Když pojmeš komorníka na koho, tehda vlož jej ve dsky z té přě, z niež trój pónon, a rok do šesti neděl státi, jež pónon svědčiti. A když pónon svědčie, tehda pónon kaž zmiesti prvý.
70

(154) Z plena jeden pónon. Právo k roku pohnati, když chce k najbližšiemu do čtyř neděl. Což rok bliže jedniem dnem, to přě ta ztracena. Jest-li rok dále čtyř neděl, že neprojde roku šesti neděl, a je s právem sehnáno z té přě.

(155) Pakli chce vše z té přě přiřnati k najdálejšiemu roku, to móż do šesti neděl. Což by rok byl dále jedniem dnem šesti neděl, to ta přě ztracena. Jest-li rok bliže šesti neděl, že nenie méně k roku čtyř neděl, a je s právem z té přě sehnáno. Právo voda.
75

(156) Z zlodějstva, což pomiení, jeden pónon. Těž právo pohoniti jako z plena. Právo voda.

(157) Z lúpežě jeden pónon. Týmž právem pohoniti jako z plena. Právo voda.
80

(158) Z lesa posěčenie jeden pónon jako z plena. Právo voda.

(161) Z zlata jeden pónon, právo pohoniti jako z plena. Právo železo. Nemóż pohoniti k malému úřadu.

(163) Z výboje jeden pónon. Právo pohoniti jako z plena. Právo železo.
85

(181) Z očí vynětie trój pónon. Z jazyka uřězanie trój pónon.

(182) Z podávenie ženy trój pónon. Právo odpřisieci sě samému sedmému, že nevinen.

(183) Z děvojtva odjetie trój pónon. Z únosby trój pónon.

(184) Z hlavy trój pónon. Právo s meči sědati.

<1> 1 *komornika* soudního posla; *pónon* pñhon, obeslání k žalobě; *právo* za právo, za povinnost – 2 *zemskú pečět* která byla průkazem komorníkovi – 3 *deskami* deskami zemskými, veřej. knihami soudními, srov. kapitolu o deskách zemských zde str 811n; tu se myslí na desky pñhonné

<2> 5 *v hrazské popravě* v soudním okrsku hradské organizace; *pohoniti* obeslati – 7 *doñudž* dokud; *k svědčení* k dosvědčení, t. j. komorník dostane stravu na jeden den k provedení pñhonu, který dosvědčuje – 8 *jedinú* jednou

<3> 10 *pražská* totiž poprava – 11 *má také komorníky* t. j. své vlastní

<4> 13 *chodbu* pochůzku; *šestdesát halěřov*, to jest pět grošov groš po 12 hal.; touto měnou se prozrazuje, že toto místo bylo napsáno až po zavedení groše (po r. 1300) nebo bylo pozměněno v opise na grošovou měnu – 14 *póvod* podávající pñhon; *dobyl sobě komorníka* přibral si komorníka – 16 *doñavadž* dokud; *nevrátita sě* (duál) nevrátí se

<16> 19 *k hradu* do hradu – 20 *pohnati trhem* prohlásiti pñhon na trhu, aby jej slyšelo co nejvíce lidí; *zastúpí* zastihne; *sbožie* majetek, statek

<17> 21 *v Pražscě* v pražském soudním okrsku – 22 *najbliže s ženú* podle sídla ženy se řídilo místo pñhonu; *přisedí* bydlí, přebývá

<18> 28 *ač které město příleži* leží-li nějaké město – 29 *pohoñta* (duál) ať pohní – 30 *jmáta* (duál) mají – 31 *poznala* (duál) vyznali; *ny nás; jsmý sehnali* provedli jsme pñhon

<19> 32-33 *osvědčiti* dosvědčiti, ohlásiti – 33 *rychtář* nejvyšší zeměpanský úředník v městě – 34 *otpieral sě* stavěl se na odpor – 34-35 *k nimž přisez'u* od nichž nejbliže sídlím – 35 *osvědčoval* dosvědčoval, ohlašoval – 36 *k roku* k lhůtě

<25> 37 *panošu šlechtice*, zpravidla mladšího, který sloužil, aby se vycvičil ve službě, v družině staršího šlechtice – 39 *tet* tento; *nesedí* nesídlí – 41 *pónon prošel* pñhon byl platný; *vysvědčení* ohlášení; *die-li* jestliže praví

<26> 46 *ač by kdyby* – 49 *nezastúpil sem* nezastihl jsem; *vysvědčije* dosvědčuje – 50 *pónon zšel* pñhon byl neplatný, protože komorník, ač byl pobízen hledat paní, tak neučinil

<47> 51 *holomka* svobodného muže – 52 *s jeho sbožie* na jeho majetku, statku – 55 *menšieho úřada* místokomorníka, zástupce komorníkova

<52> 56 *syn neotdělený* syn dosud neoddělený majetkem, nevybytý – 57 *jako ženatého* protože měl majetek společně s otcem; *u otcě chlebi* žije společně s otcem – 58 *dielu* podílu; *na otcovo sbožie zvedú* exekuce se vede na otcův majetek

<60> 60 *tkáčě* kdo nemá vlastního (nemovitého) majetku; *svědomě* svědomitě – 61 *domovité l'udi* lidi mající vlastní dům – 62 *ledno tká sě* jen se toulá; *zasědlý* usedlý – 62-63 *otnikudž* odnikud, t. j. název „pñhonu odnikudž“, protože pohnaný neměl vlastního majetku

<69> 64 *slubní řěč* slib, že spor místo soudem se srovná dohodou; *plen* plenění, po př. pych – 65 *zemským právem* před zemským soudem; *samému třetiemu* pohnaný a dva svědci, tedy pohnaný byl třetí; *pravějšie* spravedlivější – 66 *odpoviedači* kdo opovídá, podává pñhon – 66-67 *odpřisiecí sě* očistiti se přísahou – 67 *za vodu* na místo ordálu (božího soudu) vodou; *dva pomocníky* kteří se přísahou zaručovali za nevinu; *otpřisiezta* (duál) odpřisáhnete; *z něhož popřisěžen* z čehož (pohnaný) vykonal přísahu

<75> 68 *ve dsky* v desky zemské pñhonné – 70 *zmiesti* zmásti, zrušiti

<154> 71 *z plena* z plenění (odsud nejstarší část knihy, viz předmluvu); *k roku* k soudu – 73 *sehnáno* pñhon vykonal

<155> 77 *právo voda* boží soud vodou (ordál); bližší srov. v Řádu práva zem. čl. 68 (zde na str. 784)

<156> 78 *což pomiení kolik se domnívá* (býti poškozen)

<161> 83 *z zlata z krádeže nebo loupeže zlatých předmětů; právo železo boží soud, při němž přísahající držel prsty na rozžhaveném železe*, srov. Řád práva zem. čl. 53 (v. zde na str. 784) – 84 *k malému úřadu k menším úředníkům*

<163> 85 *z výboje z loupeže*

<182> 87 *z podávenie ze znásilnění; samému sedmému šest spolupřísežníků musilo do-
svědčit, že je přísaha přísahajícího (sedmého) pravdivá*

<183> 89 *děvojsťva odjetie zmrhání panenství; únosba únos*

<184> 90 *z hlavy z vraždy; s meči boží soud soubojem*, srov. Řád práva zem. čl. 37 (viz zde str. 782)

ŘÁD PRÁVA ZEMSKÉHO

Zemský soud český byl již od 14. století úplně zorganizován. Jeho úředníci ovládali dokonale soudní praxi a pořizovali si pro svou potřebu příručky (srov. Knihu rožmberskou), a to hlavně tak, že si zapisovali zásadní rozhodnutí soudní a sestavovali si z nich sbírky. Pro jejich uspořádání opatrovali si vzory, které k nám přinesli zejména ti, kdož studovali nebo praktikovali v zahraničních kancelářích, ale tyto osnovy pak naši čeští úředníci naplňovali domácím právem, takže třebaš názvem nebo vnějškově jsou i u našich sbírek obdoby s cizími sbírkami, obsahově jsou to však sbírky domácí, české. Z poloviny 14. století se nám dochovaly takovéto poměrně rozsáhlé práce, které se nazývají latinsky *Ordo iudicii terrae* a česky *Řád práva zemského*, jejichž obsahem je poučení o řízení (řádu) před zemským soudem. Tyto právní knihy máme ve dvojím znění, latinském a českém. Znění latinské se od českého značně liší. Rozdílů do jejich textů vnesl pokrok v soudním řízení, jako zvláště zrušení (r. 1343) t. zv. božích soudů (ordálů), při nichž se spoléhalo více na boží prozřetelnost (odtud také pojmenování soudů) než na zjištění skutečné pravdy před soudem.

To, co dnes označujeme jménem *Ordo* nebo *Řád*, je sborník několika prací. Autory všech těchto dílčích textů byli nepochybně Češi, kteří, i když psali latinsky, myslili česky a do sbírek zařazovali předpisy, jimiž se řídil český zemský soud. – Výňatky zde zařazené jsou vybrány z českého znění *Řádu*, které pochází z druhé poloviny 14. století.

(1) Když by kto chtěl z hlavy bratra svého neb jiného přítele koho pohnati k zemskému sídu, tento řád má zachovati. Najprvé když jest ten jeho přítel zabit, má ten den pomnieti a přijda před úředníky pražské, točíšto před najvyššieho komorníka a před jiné úředníky, kterýchž móż dojiti, ve dvú neděli ot zabitie toho
5 přítelie i má jim opovědieti a purkrabí pražskému a řka takto: „Páni, račte slyšeti, opoviedám vaší milosti, že tento přítel mój (pojmenuje jej a odkud jest byl) jest zabit na pokojné cestě (pojmenuje toho, kterýž jest jej zabil a odkudž jest). Od toho opoviedám vám hlavu jeho a proši, dajte mi komorníka, ať by tu hlavu opatřil.“ Tu pojma komorníka má jemu ukázati toho zabitého a rány jeho a rúcho zekrvavené jeho, v kterémž jest zabit. A to všechno rúcho má sobě ten komorník vzieti
10 i zachovati, aby je mohl v súdě ukázati. Ale chce-li ten, ješto pohoní, bezpečěn býti, přived' toho komorníka před úředníky, ať vyzná před nimi, což ohledal jest, a rúcho krvavé ať pokáže. A to ve dsky zemské kaž popsati, den a léto, kdy se to stalo, a jméno toho komorníka, kterýž jest vyznal, znamenati kaž. Neb když by
15 ten komorník sšel dřieve sídu aneb že by jeho mieti nemohl, neb že by to rúcho